

Юлія Г. Бочарова

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті обгрунтовано значення та роль конкуренції в економіці. Проведено аналіз стану та особливостей розвитку конкуренції в економіці України. Визначено тренди трансформації конкурентної структури ринків України у 2010–2013 роках.

Ключові слова: конкуренція; концентрація на ринку; монополізований ринок; ринок з конкурентною структурою.

Рис. 1. Табл. 3. Літ. 12.

Юлия Г. Бочарова

ОСОБЕННОСТИ КОНКУРЕНЦИИ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

В статье обосновано значение и роль конкуренции в экономике. Проведен анализ состояния и особенностей развития конкуренции в экономике Украины. Определены тренды трансформации конкурентной структуры рынков Украины в 2010–2013 годах.

Ключевые слова: конкуренция; концентрация на рынке; монополизированный рынок; рынок с конкурентной структурой.

Yulia G. Bocharova¹

SPECIFIC FEATURES OF COMPETITION IN UKRAINIAN ECONOMY

The article grounds the importance and the role of competition in the economy. The current state and key features of competition development in the economy of Ukraine are analyzed. Transformation trends in the competitive structure of Ukrainian markets during 2010–2013 are determined.

Keywords: competition; market concentration; monopolized market; competitive market.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин одним з найбільш важливих завдань для будь-якої країни є створення та підтримання умов для розвитку конкуренції. Це обумовлене тим, що:

1. Конкуренція є важливим джерелом забезпечення економічного розвитку та зростання, скорочення бідності [8].

2. Розвиток конкуренції є однією з основних проблем та пріоритетів розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ) [6].

3. МСБ є домінуючою формою організації бізнесу (95–98% підприємницьких структур, як в розвинених країнах, так і в таких, що в розвиваються, організовані у формі суб'єктів МСБ) і найважливішим чинником забезпечення зайнятості (створення 60–70% нових робочих місць в країнах ОЕСР) [12].

4. МСБ робить значний внесок у розвиток глобальної економіки, створюючи приблизно 50% національного та місцевого ВВП, 30% експорту та 10% прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [10].

5. МСБ робить значний внесок у забезпечення зайнятості (близько 50%) і формування ВВП (65–75%) [9].

6. Стан та особливості розвитку конкуренції є одним із важливих факторів конкурентоспроможності сучасних країн світу [11].

Для України питання створення та забезпечення умов для розвитку конкуренції стоїть особливо гостро, оскільки «співвідношення конкурентного та

¹ Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine.

монопольного секторів, що спостерігається зараз в Україні, було характерним для економіки індустріальних країн середини ХХ століття. У сучасній інформаційній економіці найбільш розвинутих країн світу, за оцінками фахівців, за умов значної конкуренції створюється понад 80% загального обсягу товарів, робіт і послуг, а при відсутності конкуренції – не більше 2%» [4]. Як зазначає О. Костусєв, «це непогано, з огляду на те, якою була наша економіка ще півтора десятиліття тому. У той же час очевидно: ми відстаємо, і притому більш ніж на півстоліття» [5]. У зв'язку з цим він зазначає, що «слово «конкуренція» сьогодні в Україні на слуху. Практично всі, незалежно від політичних симпатій, закликають її розвивати й захищати, а також боротися з її антиподом монополізмом» [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, невирішені частини проблеми. Незважаючи на велике значення та роль конкуренції в економіці України, значну увагу до проблем конкуренції як зарубіжних [8; 11], так і українських [4–7] вчених, сучасні дослідження, що присвячені вирішенню проблем розвитку конкуренції, вдосконаленню теоретико-методологічних засад її вимірювання, оцінюванню та аналізу стану та особливостей конкуренції в національній та глобальній економіках, є досить фрагментарними, не дають уявлення про реальний стан та особливості перебігу цих процесів.

Мета дослідження полягає в аналізі стану та особливостей розвитку конкуренції в економіці України.

Основні результати дослідження. Попри те, що в економіці України, як свідчить проведений аналіз дослідження Антимонопольного комітету України, протягом 2010–2014 рр. [1–3] домінували ринки з конкурентною структурою, протягом періоду, що аналізується, фіксувалося погіршення структурних умов розвитку конкуренції, що знаходило прояв у підвищенні рівня концентрації ринків, зниженні стимулів до підприємницької діяльності і, як наслідок, збільшенні норми виходу підприємств з ринків. Так, як свідчить проведений аналіз, у 2010–2014 рр.:

- у середньому частка ринків України з конкурентною структурою становила 48%, частка ринків з ознаками домінування – майже 28%, частка олігопольних ринків – майже 16%, частка монополізованих ринків – 8%;

- частка ринків України з конкурентною структурою зменшилася на 1,3%, частка ринків з ознаками домінування – на 5,7%; частка олігопольних ринків збільшилася на 3,5%, частка монопольних ринків – на 3,5%.

Таблиця 1. Особливості конкуренції в Україні, %*

Тип ринку	Роки					Середнє значення	Абсолютне відхилення
	2010	2011	2012	2013	2014		
Монополізовані ринки	8,5	7,2	7,2	7,5	12	8,48	3,5
Олігопольні ринки	12,5	15,4	17,7	16,9	16	15,7	3,5
Ринки з ознаками домінування	30,7	27,6	25,9	29,9	25	27,82	-5,7
Ринки з конкурентною структурою	48,3	49,8	49,2	45,7	47	48	-1,3

* складено на основі даних [1–3].

Закономірно, що ситуація, яка склалася, знаходила прояв у підвищенні бар'єрів входу на товарні ринки України та загальному зниженні стимулів до підприємницької діяльності. Так, якщо у 2010 р. норма входження на товарні ринки України становила 4,53%, то у 2014 р. – 3,97%. Таким чином, у 2010–2014 рр. норма входження знизилася на 0,56%. У той же час показник норми виходу характеризувався тенденцією до зростання. Так, у 2010–2014 рр. показник норми виходу збільшився з 1,66% до 1,78% – на 0,12%. При цьому варто зауважити, що, незважаючи на різноспрямовану динаміку зазначених вище показників, у 2010–2014 рр. показник відносного відхилення мав значення більше одиниці, що свідчить про те, що норма входження перевищувала норму виходу – більше підприємств входило на ринок, ніж виходило з нього.

Таблиця 2. Динаміка загальних норм входження та виходу з ринку по Україні, %*

Показники	Роки					Абсолютне відхилення
	2010	2011	2012	2013	2014	
Норма входження	4,53	4,6	3,76	4,1	3,97	-0,56
Норма виходу	1,66	2,37	2,11	1,89	1,78	0,12
Відносне відхилення	2,73	1,94	1,78	2,18	2,23	-0,5

* складено на основі даних [1–3].

У галузевому розрізі найкращі структурні передумови для розвитку конкуренції у 2010–2014 рр. були створені в торгівлі, агропромисловому комплексі (АПК) та гірничо-металургійному комплексі (ГМК). Так, на частку суб'єктів господарювання, що діяли у сфері торгівлі, в умовах відсутності структурних обмежень конкуренції, припадало в середньому 76,4% загального обсягу реалізованої за даний період продукції, на частку суб'єктів господарювання, що діяли у АПК – 63,75%, на частку суб'єктів господарювання, що діяли у ГМК – 58,35%. Для порівняння, аналогічний показник суб'єктів господарювання, що діяли у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК) становив 23,05%; у будівництві – 45,75%, у сфері транспорту та зв'язку – 14,7%. При цьому необхідно зазначити, що протягом періоду, що аналізується, фіксувалося збільшення частки суб'єктів господарювання, що діяли на ринках, на яких були відсутні структурні обмеження конкуренції (частка підприємств ПЕК збільшилася на 9,9%, АПК – 11,3%, будівництво – 32,7%, транспорту та зв'язку – 14,7%).

Найгірші структурні передумови для розвитку конкуренції було створено в ПЕК (на частку суб'єктів господарювання даної галузі, що діяли на монополізованих ринках, припадало в середньому 31,85% загального обсягу реалізованої за даний період продукції) та сфері транспорту та зв'язку (на частку суб'єктів господарювання даної галузі, що діяли на монополізованих ринках, припадало в середньому 33,7% загального обсягу реалізованої за даний період продукції). Варто також наголосити, що протягом означеного періоду фіксувалося значне підвищення рівня монополізації ПЕК (частка суб'єктів господарювання, що діяли на ринках зі значними структурними обмеженнями конкуренції збільшилася на 29,3%), незначне – АПК (збільшення становило 0,7%), ГМК (збільшення становило 0,1%), будівництво (3,3%), торгівля

(1,6%); зниження рівня монополізації сфері транспорту та зв'язку (зменшення становило 0,8%).

Найбільша частка суб'єктів господарювання, що діяли на ринках, які мали ознаки домінування, фіксувалася в ПЕК (в середньому 41,6%), будівництві (в середньому 32,9%) та сфері транспорту та зв'язку (49,1%). При цьому слід зазначити, що протягом періоду, що аналізується, частка підприємств практично всіх галузей економіки (виключення становила лише торгівля – частка підприємств, що функціонували на ринках з ознаками домінування, збільшилася на 3,9%), що функціонували на ринках з ознаками домінування, мала тенденцію до скорочення. Так, частка підприємств ПЕК, що функціонували на ринках з ознаками домінування, зменшилася на 45,8%, АПК – на 10%, ГМК – 9,4%, будівництві – 27,8%, транспорті та зв'язку – на 0,2%.

Найбільша частка суб'єктів господарювання, що діяли на ринках, які відносилися до олігополістичних, у 2010–2013 рр. фіксувалася у ГМК та будівництві. Так, в середньому на частку підприємств зазначених галузей економіки, що функціонували на олігополістичних ринках, припадало 32,1% обсягу реалізованої за даний період продукції. Для порівняння, на частку підприємств ПЕК, що функціонували на відповідних ринках, припадало 3,5%, АПК – 8,6%, транспорту та зв'язку – майже 3%, торгівлі – більше 6%. При цьому, як свідчить проведений аналіз, частка підприємств, що функціонували на олігополістичних ринках, мала тенденцію до зростання в ПЕК (збільшення становило 6,6%), ГМК (14%), торгівлі (2,7%), до скорочення – в АПК (зменшення становило 2,1%), будівництві (8,2%), транспорті та зв'язку (0,3%).

Таблиця 3. Галузеві особливості конкурентної структури ринків України, %*

Галузь економіки	Роки		Середнє значення	Абсолютне відхилення
	2010	2013		
Конкурентна структура				
ПЕК	18,1	28	23,05	9,9
АПК	58,1	69,4	63,75	11,3
ГМК	60,7	56	58,35	-4,7
Будівництво	29,4	62,1	45,75	32,7
Транспорт і зв'язок	14,6	14,8	14,7	0,2
Торгівля	80,5	72,3	76,4	-8,2
Ринки з ознаками домінування				
ПЕК	64,5	18,7	41,6	-45,8
АПК	31,2	21,2	26,2	-10
ГМК	13,8	4,4	9,1	-9,4
Будівництво	46,8	19	32,9	-27,8
Транспорт і зв'язок	49,2	49	49,1	-0,2
Торгівля	13,1	17	15,05	3,9
Монополія				
ПЕК	17,2	46,5	31,85	29,3
АПК	1,2	1,9	1,55	0,7
ГМК	0,4	0,5	0,45	0,1
Будівництво	0	3,3	1,65	3,3
Транспорт і зв'язок	34,1	33,3	33,7	-0,8
Торгівля	1,7	3,3	2,5	1,6

Закінчення табл. 3

Галузь економіки	Роки		Середнє значення	Абсолютне відхилення
	2010	2013		
Олігопольні ринки				
ПЕК	0,2	6,8	3,5	6,6
АПК	9,6	7,5	8,55	-2,1
ГМК	25,1	39,1	32,1	14
Будівництво	23,8	15,6	19,7	-8,2
Транспорт і зв'язок	3,1	2,8	2,95	-0,3
Торгівля	4,7	7,4	6,05	2,7

* складено на основі даних [1–3].

Таким чином, у 2010–2013 рр. намітилися наступні тренди трансформації конкурентної структури українських товарних ринків: ПЕК – перехід від моделі ринку із ознаками домінування до монополізованого ринку; ГМК – перехід від ринку з конкурентною структурою до олігопольного; транспорт та зв'язок – перехід від ринку з ознаками домінування до ринку з конкурентною структурою (рис. 1).

Галузь економіки	Монополізовані ринки	Олігопольні ринки	Ринки з ознаками домінування	Ринки з конкурентною структурою
ПЕК	↑	↑	↓	↑
АПК	↑	↓	↓	↑
ГМК	↑	↑	↓	↓
Будівництво	↑	↓	↓	↑
Транспорт і зв'язок	↓	↓	↓	↑
Торгівля	↑	↑	↑	↓

Рис. 1. Тренди трансформації конкурентної структури ринків України у 2010–2013 рр., побудовано на основі даних [1–3]

Висновки. Як свідчить проведений аналіз, стан конкуренції в економіці України протягом 2010–2014 рр. характеризувався відносним домінуванням ринків з конкурентною структурою, які, однак, так і не отримали абсолютної переваги над ринками з вищим рівнем концентрації – середня частка конкурентних ринків у цей період становила 48%. Станом на 2013 р. найбільш конкурентними ринками в Україні є торгівля та АПК (тобто такі, на яких значну частку складають підприємства МСБ), а найбільш монополізованим – ПЕК. При цьому у 2010–2013 рр. в Україні фіксується погіршення структурних умов для розвитку конкуренції, підвищення концентрації ринків, зниження стимулів до підприємницької діяльності.

Враховуючи тренди трансформації конкурентної структури ринків України, що намітилися у 2010–2013 рр., у найближчій перспективі на товар-

них ринках країни матиме місце підвищення рівня концентрації, що негативним чином позначиться на розвитку малого та середнього бізнесу, інвестиційній привабливості та глобальній конкурентоспроможності економіки України.

1. Звіт Антимонопольного комітету України за 2011 рік // www.amc.gov.ua.
Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2011 rik // www.amc.gov.ua.
2. Звіт Антимонопольного комітету України за 2012 рік // www.amc.gov.ua.
Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2012 rik // www.amc.gov.ua.
3. Звіт Антимонопольного комітету України за 2014 рік // www.amc.gov.ua.
Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2014 rik // www.amc.gov.ua.
4. Конкуренція в Україні: аналітична доповідь щодо стану, тенденцій і проблем розвитку економічної конкуренції в Україні у 2000–2005 роках // yrobul.files.wordpress.com.
Konkurentsia v Ukraini: analitychna dopovid shchodo stanu, tendentsii i problem rozvytku ekonomichnoi konkurentsii v Ukraini u 2000–2005 rokakh // yrobul.files.wordpress.com.
5. *Костусев О.* Конкуренція в Україні: міф чи реальність? // gazeta.dt.ua.
Kostusiev O. Konkurentsia v Ukraini: mif chy realnist? // gazeta.dt.ua.
6. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 44 с.
Rozvytok maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini: problemy, potreby, perspektyvy. – К.: Tsentr hromadskoi ekspertyzy, Tsentr mizhnarodnoho pryvatnoho pidpriemnytstva, 2015. – 44 s.
7. *Талах В., Щербак А.* Конкуренція та інновації в економіці України // Вісник КНТЕУ. – 2011. – №4. – С. 5–12.
Talakh V., Shcherbak A. Konkurentsia ta innovatsii v ekonomitsi Ukrainy // *Visnyk KNTEU.* – 2011. – №4. – С. 5–12.
8. *Godfrey, N.* Why is competition important for growth and poverty reduction? // www.oecd.org.
9. IFC and Small and Medium Enterprises // www.gcgf.org.
10. *Madlenak, R., Madlenakova, L., Dydnansky, P.* (2013). Global postal network – a trade facilitator for the small and medium enterprises for entering the global market. *International Journal of Arts and Commerce*, 2(5): 109–114.
11. Methodology of The Global Competitiveness Index / World Economic Forum // reports.weforum.org.
12. Policy Brief of Financing SMEs and Entrepreneurs // www.oecd.org.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2016.